

ПОРІВНЯЛЬНА ЛІНГВОПОЕТИКА ЯК АВТОНОМНА ДИСЦИПЛІНА ФІЛОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ

Дубенко О.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено розгляду перспектив порівняльної лінгвопоетики як самостійної сфери дослідження. З метою вирішення цієї проблеми запропоновано стислий аналіз тих теоретичних засад стилістики художнього мовлення, що стали основою для розвитку лінгвопоетики. Характеризуються риторико-герменевтичний та структурно-семіотичний підходи до вивчення поетичного матеріалу. Робиться спроба обґрунтувати вибір тих елементів предметного поля порівняльної лінгвопоетики, котрі гіпотетично можна вважати достатньо перспективними у виявленні гомологічних та відмінних фактів поетичного мовлення у порівнюваних літературних традиціях. Вводиться поняття лінгвопоетичної норми як один з базових термінів категоріального апарату порівняльної лінгвопоетики.

Ключові слова: порівняльна лінгвопоетика, предметне поле, внутрішня форма, лінгвопоетична норма, граматична категорія.

Якщо стилістика художнього мовлення, незважаючи на свій міждисциплінарний, а тому не до кінця визначений характер, так чи інакше завжди мала статус окремої галузі досліджень, то порівняльна стилістика художнього мовлення ніколи не була окремою дисципліною, хоча дослідження у цьому напрямку ведуться вже не одно десятиліття. Очевидно, на самому початку певний вирішальний вплив на таке положення речей справила радикальна позиція основоположника порівняльної стилістики Шарля Баллі, який принципово заперечував стилістику художнього мовлення. Пізніше відокремлення цієї дисципліни як особливої сфери наукового вивчення не змогло відбутися з причин маргінального статусу самої вихідної галузі досліджень – стилістики художнього мовлення. Отож на сьогодні маємо можливість проаналізувати, з одного боку, основні напрями розвитку **порівняльної стилістики**, яка протягом своєї історії займалася дослідженням питань, що перебувають безпосередньо у сфері інтересів порівняльної стилістики художнього мовлення, а, отже, і порівняльної лінгвопоетики.

В.В. Виноградов трактував стилістику художньої літератури як царину, що межує з поетикою або літературознавчою стилістикою як розділом теорії літератури, і навіть взаємодіє з нею, але при цьому має свої цілі, завдання і методи. На думку вченого, «лінгвістично обґрунтована стилістика художньої літератури вивчає стиль як внутрішню цілісну та єдину систему взаємозв'язаних структурних елементів, які перебувають між собою у різних формах зв'язку, співвідношень та взаємодій. Але вона не в змозі за характером своїх прийомів, завдань і методів привести до розуміння та усвідомлення словесно-художнього твору як втілення єдиного цілісного смислу, «задуму» письменника. Проблема задуму автора, ідейних тенденцій, що закладені у літературному творі, його тематики, зв'язку сюжету та образів персонажів із дійсністю і світоглядом письменника, питання про місце цього літературного твору в загальному контексті сучасної йому літератури, про ставлення самого автора до відтвореної і художньо перетвореної дійсності та багато інших подібних питань – пов'язані з мистецтвознавчим (у тому числі і літературознавчим) поняттям стилю і складає предмет вивчення стилістики літературознавчої, а тим самим і поетики – переклад О.Д.» [1, с. 79]. Проте при цьому для багатьох вчених безперечним залишався той факт, що повноцін-

не вивчення художнього тексту можливо лише за умов органічного поєднання аналізу мовних форм із тлумаченням глибинної семантики художнього твору, завдяки злиттю стилістики художньої літератури та літературознавчої стилістики, на новій якісній основі. У пошуках терміну на позначення цієї нової якості філологічних розвідок дослідники зупинили свій вибір на понятті «**лінгвопоетика**», оскільки стилістика художньої літератури вже традиційно сприймається як своєрідна опозиція до літературознавчої стилістики, а поняття «лінгвостилістика» має в науковій літературі не одне значення, зокрема, воно означає функціональну стилістику, а отже імплікує певну обмеженість у трактуванні художнього матеріалу, з огляду на свою спрямованість не тільки на поетичне, але й на практичне мовлення. Натомість лінгвопоетичний вектор досліджень виник всупереч і на противагу розумінню художнього мовлення як одного з функціональних стилів мови, оскільки лінгвопоетика покликана вивчати мову поезії з позицій її поетичності, належності до особливого функціонального типу мовлення, що й відбито у назві «лінгвопоетика», яка влучно поєднує лінгвістичний та літературознавчий моменти: лінгвістика та поетика. Класично лінгвопоетика визначається як мовний аспект літературної теорії, вона вивчає естетичну функцію мови, досліджує текст як витвір словесного мистецтва, дозволяючи, на відміну від лінгвостилістики, виявити художню сутність тексту, а не лише описати його стилістичні особливості.

Отже, лінгвопоетика, що постала сьогодні як самостійна наукова галузь, бере свій початок з тієї сфери міждисциплінарних досліджень, котра протягом довгого часу була своєрідною буферною зоною між стилістикою художнього мовлення та поетикою як частиною літературознавства. Проте, якщо в межах обох зазначених донорських дисциплін вже давно і достатньо плідно ведуться компаративні студії: це, відповідно, порівняльна стилістика (Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельє, А. Мальблан, Ю. Степанов, А. Федоров, І. Білодід та інші) і компаративістика або порівняльне літературознавство (О. Веселовський, Г. Яусс, А. Маріно, Р. Етьємбль, Д. Наливайко та ін.), то порівняльна лінгвопоетика ще не набула повноцінного компаративного виміру, незважаючи на те, що його наукова перспективність не залишає жодних сумнівів. Очевидно, визначення певних орієнтирів щодо предметного поля такої новітньої дисципліни потребує, насамперед,

розгляду особливостей предмету та завдань самої лінгвістичної поетики.

Метою цієї статті є визначення обрисів предметного поля порівняльної дисципліни, що базується на вивченні лінгвістичної поетики як автономної галузі досліджень, яка лише відносно нещодавно отримала права повноцінного «громадянства» у царині філологічної науки.

Цілі, що їх ставила перед собою лінгвопоетика, завжди мали яскраво виражений міждисциплінарний характер, адже пояснення того, яким чином елемент мовної картини світу стає елементом художнього світобачення, передбачає розкриття смислової перспективи поетичного тексту. Причому останнє має відбуватися не через формальні посилання на літературознавчі коментарі щодо філософсько-ідейного змісту певного твору, а шляхом виявлення механізмів перетворення факту практичної мови на факт мови поетичної, що означає неминучий вихід дослідника у галузь не лише загальнофілологічних, але й загальногуманітарних розвідок, оскільки смисловий простір поетичного тексту вибудовується згідно до особливостей суб'єктивної семантики, тобто світосприйняття і ціннісних орієнтацій автора відповідного твору. Відповідно, намітилися два різні підходи до лінгвопоетики, які сформувалися всередині тієї пізнавальної парадигми, що характеризувалася широким розумінням стилістики, як міждисциплінарної галузі досліджень. Один з них, філологічний або риторико-герменевтичний, бере початок у працях В. фон Гумбольдта, О.О. Потебні, Л.В. Щерби, О.М. Веселовського, А.М. Пешковського, Г.О. Винокура, Б.В. Томашевського, В.В. Виноградова, Р.А. Будагова, Д.С. Лихачова. Теоретичною основою другого, структурно-семіотичного підходу, який залучив до дослідження художнього тексту статистичні методи та теорію інформації, слугували роботи російських формалістів, празьких структуралістів і французьких пост структуралістів. До його представників належать Р. Якобсон, Ю. Тиньянов, Я. Мукаржовський, А.-Ж. Греймас, Р. Барт, с. Левин, М. Риффатер, Ю. Лотман, Ю. Кристева та інші.

У подальшому концепція лінгвістичної поетики як окремої галузі філології активно розроблялася в рамках риторико-герменевтичного підходу. В її предметне поле було, зокрема, включено питання теорії та практики лінгвопоетичного дослідження, філологічної семіотики та поетики граматичних форм. На особливу увагу заслуговують роботи, написані у руслі того напрямку лінгвопоетичних досліджень, що пов'язаний з вивченням художнього тексту і його перекладів іншими мовами [3; 6], як такі, що користуються можливостями, котрі надає для лінгвопоетичного вивчення тексту теорія художнього перекладу, тобто та дисципліна міждисциплінарного характеру, що органічно поєднує методики лінгвостилістичного та літературознавчого аналізу.

Проте допоки лінгвопоетика розвивалася у безпосередньому зв'язку із досягненнями традиційного мовознавства, яке вивчало не феномени «мовного світогляду» (М.М. Бахтин), а лише різноманітні мовні одиниці без з'ясування глобальних питань взаємовпливу мови і мислення, виконання власне лінгвопоетичних завдань видавалося справою, яка тільки частково узгоджувалася із завданнями самої лінгвістики. Адже багаторазове констатування того факту, що правдивий аналіз художнього тек-

сту має забезпечувати пояснення власне художньої семантики твору, мало в межах порівняльно-історичного і системного мовознавства здебільшого декларативний характер. Оскільки трактування смислової площини художнього твору по суті означало вихід за рамки традиційної лінгвістики, така констатація логічно завершувалася посиланням на межі компетенції лінгвістики, з одного боку, та літературознавства, з другого, з подальшим делегуванням філософського тлумачення художнього змісту твору саме літературознавцям. Принагідно також наголошувалося, що проведення власне лінгвопоетичного аналізу певною мірою приречене на те, щоб залишатися привілеєм небагатьох науковців загальнофілологічного масштабу. Адже поза як власне лінгвопоетичне дослідження повинно виходити з широкого трактування понять «поетика», «стиль», «образ», теоретичні підвалини для нього надавали праці тих вчених, що, будучи філологами у класичному розумінні цього слова (Л.В. Щерба, О.О. Потебня, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Б.В. Томашевський), блискуче володіли методами як лінгвістики, так і літературознавства. Саме вони свого часу окреслили перспективи розвитку міждисциплінарної галузі, що спроможна пояснити природу і особливості художнього мовлення, та залишили надихаючі приклади тлумачення смислової структури художніх творів, котре базувалося на загальнофілологічному підході до аналізованого матеріалу.

Широкі можливості для саме такого, лінгвофілософського вивчення поетичного мовлення надають теорії, що сформувалися у процесі становлення та розвитку когнітивної лінгвістики. Адже саме перехід лінгвістики до когнітивно-дискурсивної парадигми знаменував знаходження того начала, що пов'язує мову з мисленням, і дозволив закласти підвалини нової, когнітивної лінгвопоетики, інструментарій якої уможливило аналіз компонентів вербалізованого концептуального каркасу, що його вбудовано у свідомість людини, а отже санкціонує оперування з величинами, що належать до сфери смислу, поетичного бачення світу.

В межах саме такого, когнітивно-дискурсивного напрямку теорії художнього мовлення отримує активний розвиток когнітивна поетика, побудована, зокрема, на теорії категоризації [10], теорії концептуальної метафори [9] та теорії ментальних просторів [7; 8; 11]. Цей підхід до вивчення художнього мовлення передбачає остаточний розрив із вузько мовознавчими студіями і вихід у коло гуманітарного мислення. Трактування художнього мовлення як дискурсу пов'язує стилістику художньої літератури не лише з літературознавством, але й з культурологічними дисциплінами.

З позицій порівняльної лінгвопоетики найбільш релевантним представляється дослідження процесів переломлення у цілісному поетичному світобаченні специфічних для національної мови структур. Адже саме ці структури є носіями тої суб'єктивної однорідності, яка породжує певну мовну картину світу, незважаючи на уявну ділімість національної мови на величезну кількість індивідуальних мов. Завдяки цим елементам, що відображають етноспецифічну складову людської свідомості, мова залишається єдиною й відмінною за своїм характером від інших мов. Як зауважує з цього приводу Густав Шпет, «люди розуміють одне одного ... тому, що вони торкаються одні ланки у ланцюгу чуттєвих уявлень і внутрішнього породження поняття, тор-

каються однієї струни духовного інструменту, внаслідок чого у кожному й викликаються відповідні, хоча й не тотожні поняття» [5, с. 26]. Дослідження того, як знаки певної мови, що втілюють у собі ці спільні ланки чуттєвих уявлень, проявляють себе в поетичному просторі, тобто в межах відповідної поетичної картини світу, яка згорнута гештальт-формула закладена в них завдяки тривалій історико-культурній традиції, безперечно, має становити одне з чільних питань порівняльної лінгвопоетики. Таким чином, вихідним матеріалом порівняльного лінгвопоетичного дослідження мають слугувати ті прояви внутрішньої форми мови, які потрапляючи у поетичний текст стають вагомою складовою *художньої* внутрішньої форми.

Принципово важливим з методологічного погляду представляється у цьому зв'язку введене Ф. Шлеєрмахером поняття герменевтичного кола, суть якого полягає у тому, що «цілість може бути зрозумілою лише через її частини, які, своєю чергою, можна зрозуміти тільки у співвідношенні з цілістю, котру вони будують і котрій належать» [цит. 4, с. 23]. У нашому випадку до предметного поля дослідження потрапляють ті співвідношення герменевтичного кола, що сформувалися на рівні порівнюваних національних поетичних систем (= поетичних картин світу) й увібрали в себе особливості мовних та концептуальних картин світу порівнюваних культур.

Крім того, в межах такого підходу до визначення домінант предметного поля порівняльної лінгвопоетики, на перший план виходить поняття загальної лінгвопоетичної норми, котре являє собою одну з фундаментальних складових категоріального апарату лінгвістичної поетики. Адже видається логічним, що якщо до центральних завдань порівняльної стилістики, в її ідіоматичному, тобто гумбольдтському розумінні, належить вивчення національної стилістичної норми мови, то дослідження лінгвопоетичної норми має бути серед пріоритетних цілей порівняльної лінгвопоетики. Останнє ж може набути повноцінного характеру лише на матеріалі граматичної поетики, оскільки наукові розвідки, присвячені аналізу лексичних категорій, неминуче орієнтовані на дослідження лише двох типів норми – *індивідуальної* або *письменницької* норми та норми *літературної мови*, у той час як за визначенням, котре було надане ще Ю. Тиньяновим, лінгвопоетична норма являє собою своєрідну «результанту» цих двох норм. Натомість поетика граматичних категорій оперує трьома типами норм, серед яких:

1) норма літературної мови; 2) норми ідіостилію (тобто індивідуальні відхилення від літературної норми); 3) загальна лінгвопоетична норма, що є результатною власне поетичного та мовного рядів [2, с. 93].

Безумовно, втілення авторської поетичної картини світу як системи образних взаємодій відбувається за рахунок естетичного переосмислення мовних структур усіх рівнів. Мова поезії «зорганізована у систему з репродукуванням звуків, структур та значень, що не є санкціонованими фонологією, синтаксисом та семантикою мовного коду, котрий надає цій системі лише базові ресурси – переклад О.Д.» [12, с. 36]. Думка про те, що поетичне мовлення, образно кажучи, витискає з мови усі соки, тобто максимально використовує усі сторони системи мови, стала в сучасній філології аксіомою. Однак до сьогодні лінгвістична поетика займалася здебільшого вивченням естетичного перетворення лексики. Така прихильність дослідників саме до лексичної сфери є цілком закономірною, адже саме тут у найбільш яскравий спосіб проявляється індивідуальність автора, оригінальність його світосприйняття і зумовлена нею творча манера. Звісно, що свобода, яку надає мистецькому самовираженню лексична сфера є більш очевидною і неспівмірною з можливостями, котрі пропонує граматику, що й призвело до висунення на перший план саме досліджень з лексичної поетики. Граматика ж апріорі сприймається як *ars obligatoria*, та готова матриця-словоформа, до якої митець має ставитися як до даності і підлашуватися під неї. Проте видається безперечним, що особливу цікавість для порівняльної лінгвопоетики становить дослідження саме граматичного значення слова, адже «у лексичному значенні – індивідуальному та головному (у слові) – найкраще виражається індивідуальність автора, його «насилля» над мовою; граматичне ж значення – групове і додаткове (у слові) – більшою мірою відображає диктат самої мовної системи, «насилля» мовного ряду над поетичним (Е. Сепір)» [2, с. 93]. Тому якраз у поетиці граматичних категорій знаходиться своє унаочнене розкриття спільності та відмінності шляхів перетворення мовної картини світу у художню концепцію життя, що відбувається у різних художніх системах.

Таким чином, виходячи з предмету та завдань лінгвістичної поетики можна окреслити контури предметного поля порівняльної лінгвопоетики, виділивши ті пріоритетні для дослідження ланки, що гіпотетично є найбільш перспективними для вивчення міжкультурного аспекту тих питань, що перебувають у компетенції лінгвістичної поетики.

Список літератури:

1. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
2. Гин Я.И. О поэтике грамматических категорий / Я.И. Гин // М.В. Ломоносов и русская культура. – Тарту, 1986. – С. 92-94.
3. Задорнова В.Я. Словесно-художественное произведение на разных языках как предмет лингвопоэтического исследования: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 / Велта Яновна Задорнова; Московский гос. университет им. М.В. Ломоносова. – М., 1992. – 42 с.
4. Наливайко Д. Компаративістика й історія літератури / Дмитро Наливайко. – К.: АКТА, 2007. – 426 с.
5. Шпет Густав. Внутренняя форма слова (Этюды и вариации на темы Гумбольдта) / Густав Густавович Шпет. – М.: ГАХН, 1927. – 219 с.
6. Akhmanova O. Cross-cultural Communication and Translation of World Classics / O. Akhmanova, V. Zadornova // Literature and Translation. From Cultural Transference to Metonymic Displacement. – Bombay, 1988. – P. 81-91.
7. Fauconnier G. Analogical counterfactuals / G. Fauconnier // Mental Spaces, Words, and Grammar / Ed. by G. Fauconnier, E. Sweetser. – Chicago: The University of Chicago Press, 1996. – P. 57-90.
8. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language / G. Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 205 p.

9. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.
10. Rosch E. *Principles of categorization* / Eleanor Rosch // *Cognition and Categorization* / Ed. by E. Rosch and B.B. Lloyd. – Hillsdale (N.J.): Lawrence Erlbaum Associates, 1977. – P. 27-48.
11. Turner M. *Conceptual integration and counterfactuals* / M. Turner, J. Fauconnier // *Discourse and Cognition, Bridging the Gap* / Ed. by J.R. Koenig. – Stanford: CSLI Publications, 1998. – P. 285-296.
12. Widdowson H.G. *Stylistics and the Teaching of Literature* / H.G. Widdowson. – London: Longman, 1991. – 124 p.

Дубенко Е.Ю.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ЛИНГВОПОЭТИКА КАК АВТОНОМНАЯ ДИСЦИПЛИНА ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ЦИКЛА

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению перспектив сравнительной лингвопоэтики как самостоятельной сферы исследования. С целью решения этой проблемы предлагается краткий анализ тех теоретических основ стилистики художественной речи, которые стали фундаментом для развития лингвопоэтики. Характеризуются риторико-герменевтический и структурно-семиотический подходы к изучению поэтического материала. Предпринимается попытка обосновать выбор тех элементов предметного поля сравнительной лингвопоэтики, которые гипотетично можно считать достаточно перспективными для выявления гомологичных и этноспецифических фактов поэтической речи в сопоставляемых литературных традициях. Вводится понятие лингвопоэтической нормы как один из базовых терминов категориального аппарата сравнительной лингвопоэтики.

Ключевые слова: сравнительная лингвопоэтика, предметное поле, внутренняя форма, лингвопоэтическая норма, грамматическая категория.

Dubenko O.Y.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

COMPARATIVE LINGUOPOETICS AS AN AUTONOMOUS DISCIPLINE OF PHILOLOGICAL CYCLE

Summary

The paper deals with considering the perspectives of comparative linguoepoetics as an independent research sphere. With this purpose it presents a short analysis of those fundamentals of literary stylistics which are assumed as a basis of linguoepoetics. Rhetoric-hermeneutic and structural-semiotic approaches to the study of poetic material are characterized. In the paper an attempt is undertaken to ground the choice of grammatical categories for the role of the subject of comparative linguoepoetics, posing arguments in favour of poetic grammar as a hypothetically perspective instrument in revealing homologous and ethnospecific facts of poetical works in compared literary traditions. The notion of linguoepoetic norm is offered as one of the main terms of comparative linguoepoetics.

Keywords: comparative linguoepoetics, subject field, inner form, linguoepoetic norm, grammatical category.